

La Morale *de Madame Dulska*

– o francuskojęzycznej edycji dramatu Gabrieli Zapolskiej

Paul Cazin (1881–1963), tłumacz Mickiewiczowskiego *Pana Tadeusza* (1934) oraz twórczości Norwida (*Stigmaty*, 1932), w roku 1933 podjął się przekładu na język francuski sztandarowego dramatu polskiego naturalizmu autorstwa Gabrieli Zapolskiej. *Moralność Pani Dulskiej* w jego tłumaczeniu ukazuje się jednak dopiero w roku 2011, dzięki polsko-francuskiej inicjatywie wydawniczej¹, na podstawie kopii manuskryptu Paula Cazina. Kopię tę udostępniła pod koniec lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku wdowa po tłumaczu, Juliette Monfet.

Redaktorzy dwujęzycznej, francusko-polskiej, publikacji pt. *La Morale de Madame Dulska. Moralność pani Dulskiej*: Danuta Knysz-Tomaszewska, Grzegorz Bąbiak i Cécile Bocianowski, zaprosili do współdziałania w projekcie przedstawicieli uniwersytetów: Paris III Sorbonne (Elżbieta Koślacz-Virol), Paris IV Sorbone (Danièle Chauvin) oraz Uniwersytetu Warszawskiego (Tomasz Wójcik). Przekład tekstu dramatu na podstawie manuskryptu opracowali: Krzysztof Jeżewski – poeta i tłumacz poezji polskiej na język francuski oraz Elżbieta Koślacz-Virol, autorka wydanej we Francji książki poświęconej Zapolskiej², zainteresowana karierą polskiej aktorki w Théâtre Libre Antoine’a.

Naturalistyczny dramat Zapolskiej, napisany w roku 1906, w przekładzie na język francuski przyjął tytuł: *La Morale de Madame Dulska. Tragi-comédie de la*

* Uniwersytet Łódzki, Instytut Filologii Polskiej, Katedra Oświecenia i Literatury Stosowanej.

¹ *La morale de Madame Dulska. Moralność pani Dulskiej*, éditions bilangue. Traduction de Paul Cazin suivie d’une sélection de textes critiques de Gabriela Zapolska, rédaction: D. Knysz-Tomaszewska, G. Bąbiak, C. Bocianowski, Warszawa-Varsovie 2011.

² E. Koślacz-Virol, *Gabriela Zapolska actrice polonaise de la fin du XIX siècle*, Lille, Diffusion ANRT, 2002.

*goujaterie*³ *bourgeoise. Pièce en 3 actes*, syn Dulskich – Zbyszko – nosi w przekładzie Cazina imię Loulou (w pewnych fragmentach manuskryptu występuje jako Bébé), ich córki to – we francuskiej wersji językowej – Mela i Lilette, Hanka pojawia się na kartach dramatu pod imieniem Anna. Redaktorzy tomu nie ograniczyli się jednak wyłącznie do opublikowania francuskiego przekładu dramatu Zapolskiej. Część druga książki (poprzedzona czarno-białymi fotografiami przedstawiającymi Zapolską na deskach Teatru Lwowskiego, m.in. w *Balladynie* Słowackiego czy w *Norze* Ibsena oraz dwoma portretami aktorki – pierwszy wykonany został we Lwowie w roku 1909, drugi pochodzi z renomowanego atelier warszawskiego *Kostka i Mulert*) posiada charakter publicystyczny i krytycznoliteracki. Znajdziemy tu francuskojęzyczną wersję *Listów z Paryża* Zapolskiej, które zostały opublikowane w „Przeglądzie Tygodniowym” w roku 1892, a w nich esej zatytułowany *Le Théâtre Libre*, zawierający wspomnienia i impresje aktorki z czasów jej pobytu w teatrze Antoine’a⁴, artykuł *Sur les scènes étrangères*, którego pierwodruk ukazał się w „Kurierze Codziennym” w roku 1893⁵, *Le Credo de Zapolska – actrice* opublikowane w roku 1895 przez „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne”⁶, wspomnienia Zapolskiej z Bretanii (*De Bretagne: Roscoff; De Bretagne: Huelgoat*), które w roku 1893 wydrukował „Przegląd Tygodniowy”⁷, oraz jej eseje, poświęcone takim artystom, jak Pierre Puvis de Chavannes, József Rippl-Rónnai, William-Adolphe Bouguereau, Adolphe Monticelli, Waclaw Szymanowski, Paul Gauguin⁸. Część krytycznoliteracka poświęcona została prezentacji twórczości literackiej Gabrieli Zapolskiej (oprac. Danuta Knysz-Tomaszewska) oraz omówieniu jej kariery aktorskiej (oprac. Elżbieta Koślacz-Virol). Na szczególną uwagę zasługuje rozdział *Critique de la traduction de Paul Cazin* (oprac. Cécile Bocianowski), poświęcony zagadnieniom translatorskim – przekład *Moralności Pani Dulskiej* na język francuski zaprezentowany tutaj został w kontekście takich zagadnień jak adaptacja tekstu przez substytucję, kompensację czy eksplikację.

Książka posiada znaczące walory ikonograficzne. Wśród ilustracji czytelnik francuski odnajdzie m.in. reprodukcję plakatu Teatru Miejskiego w Krakowie z 1903 roku, zapowiadającego ósmy gościnny występ Heleny Modrzejewskiej, którą można było wówczas zobaczyć w obrazie scenicznym *Jesiennym wieczorem*, autorstwa Zapolskiej, ukrytej pod pseudonimem Józef Maskoff; reprodukcję afisza z roku 1907 reklamującego *Benefis Autorki Gabryeli Janowskiej Zapolskiej* w tymże teatrze, połączony z wystawieniem *Moralności Pani Dulskiej. Tragi-farsy kołtuńskiej w trzech aktach napisanej*. Z kolei zainteresowanie polskiego czytelnika wzbudzą bez wątpienia reprodukcje plakatów anonsujące spektakle Théâtre Libre z udziałem Zapolskiej z roku 1892 (*L’Assomption de Hannele Mattern*), współczesne zdjęcia Théâtre Libre przy ulicy André Antoine’a w Paryżu czy afisz z roku 2004 zapraszający na

³ Jako odpowiednik polskiego słowa ‘kołtuneria’ Paul Cazin wybrał słowo *goujaterie* (fr.) – ‘gbiurawość’, ‘grubiańskość’.

⁴ Por. G. Zapolska, *Listy z Paryża*, [w:] *Publicystyka*, red. J. Czachowska i E. Korzeniewska, Wrocław-Warszawa 1959, t. 2. s. 122–130.

⁵ Por. G. Zapolska, *Na obcych scenach*, [w:] *Publicystyka*, s. 213–226.

⁶ Por. G. Zapolska, *Credo sceniczne*, [w:] *Publicystyka*, s. 396–399.

⁷ Por. G. Zapolska, *Listy III, Listy IV*, [w:] *Publicystyka*, s. 184–196; 197–212.

⁸ Por. G. Zapolska, *Listy VI. Nowe kierunki w sztuce*, [w:] *Publicystyka*, s. 289–311.

paryski wieczór literacki zatytułowany *Mme Zapolska á Paris*, zorganizowany w *Train Bleu* przez Lisbeth Virol. Część ostatnia książki, poświęcona omówieniu prac translatorskich Cazina, wzbogacona została o fotokopię jednej ze stron manuskryptu tłumaczenia *Moralności pani Dulskiej*.

Niewątpliwie cenna publikacja, za jaką należy uznać książkę *La morale de Madame Dulska*, jest kontynuacją wieloletnich prac polskich badaczy nad dorobkiem translatorskim Paula Cazina⁹ i powstała za zgodą oraz przy wsparciu Catherine Cazin – córki zasłużonego dla popularyzacji literatury polskiej za granicą francuskiego tłumacza i polonisty¹⁰.

BIBLIOGRAFIA

- La morale de Madame Dulska. Moralność pani Dulskiej*, éditions bilangue. Traduction de Paul Cazin suivie d'une sélection de textes critiques de Gabriela Zapolska, rédaction: D. Knysz-Tomaszewska, G. Bąbiak et C. Bocianowski, Warszawa-Varsovie 2011.
- D. Knysz-Tomaszewska, H. Suwała, J.W. Borejsza, J. Odrowąż-Pieniążek, *Dole i niedole francuskiego polonisty: Paul Cazin (1881–1963)*, Warszawa 1999.
- D. Knysz-Tomaszewska, G. Bąbiak, *Na ścieżkach pamięci. Album Paula Cazina*, Warszawa 2009.
- E. Koślacz-Virol, *Gabriela Zapolska actrice polonaise de la fin du XIX siècle*, Lille 2002.
- G. Zapolska, *Publicystyka*, red. Jadwiga Czachowska i Ewa Korzeniewska, Wrocław-Warszawa 1959.

⁹ Por. D. Knysz-Tomaszewska, H. Suwała, J. W. Borejsza, J. Odrowąż-Pieniążek, *Dole i niedole francuskiego polonisty: Paul Cazin (1881–1963)*, Warszawa 1999; D. Knysz-Tomaszewska, G. Bąbiak, *Na ścieżkach pamięci. Album Paula Cazina*, Warszawa 2009.

¹⁰ Dzięki działalności polonistycznej i pracom translatorskim Paula Cazina czytelnicy francuscy mają możliwość zapoznania się z dorobkiem literackim nie tylko Mickiewicza, Norwida czy Zapolskiej, ale też z twórczością Paska, Reymonta, Berenta czy Tadeusza Brezy.

SUMMARY

Marzena Karwowska

***La Morale de Madame Dulska* – a French-Polish publication
of Gabriela Zapolska's play**

The article presents the bilingual French-Polish publication, entitled *La Morale de Madame Dulska. Moralność Pani Dulskiej* (2011). Editors of the volume (Danuta Knysz-Tomaszewska, Grzegorz Bąbiak and Cécile Bocianowski) invited representatives of various universities to join the project, among them: Paris III Sorbonne (Elżbieta Koślacz-Virol), Paris IV Sorbonne (Danièle Chauvin) and University of Warsaw (Tomasz Wójcik). The play was translated by: Krzysztof Jeżewski – translator of Polish poetry into the French, also Elżbieta Koślacz-Virol, author of the book on Gabriela Zapolska published in France. *La Morale de Madame Dulska* was based on the translation by Paul Cazin (1881–1963). The French-Polish publishing initiative has been based on a copy of Paul Cazin's manuscript donated by his widow, Juliette Monfet, in the late 1970s.